

BRILJANTE studente
heel origineel!

B RILJANTE studente heel origineel!

Negentig jaar Fonds Dr. Catharine van Tussenbroek
voor vrouwen in de wetenschap

Dineke Stam, m.m.v. Mineke Bosch en Nazila Ahmadië

COLOFON

Fotoverantwoording

Atria, Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis, IAV-beeldarchief: pp. 7, 11 (© Liesbeth Sluiter), 18, 19, 21, 25 en 40; Atria, VVAO-archief: map 348 p. 12, map 361 pp. 58 en 90; map 403 p. 77, map 392 p. 84, map 405 pp. 87, 93, map 404 p. 94; Atria-bibliotheek: pp. 23, 88 en 99; Atria, archief Johanna Westerdijk: pp. 43 en 88; Iowa State University, Special collections: p. 24; Moluks Historisch Museum: p. 54; Nationaal Archief: p. 50; Project Illustra: p. 61; © Eduard Lampe: p. 110; Universiteitsbibliotheek Utrecht *online* proefschriften: p. 20; Het Utrechts Archief: p. 46; Universitaire Bibliotheken Leiden, Bijzondere collecties AMN44: p. 40 (C. Serrurier); UvA website (c) Dirk Gillissen: p. 98; Wikimedia Commons, shahrbaraz.blogspot.com: p. 56; portretfoto's van geïnterviewden en bestuursleden zijn uit hun privécollecties afkomstig.

Afbeelding omslag: Zwing Wieland

Auteurs: Dineke Stam, m.m.v. Mineke Bosch en Nazila Ahmadië

Eindredactie: Hansje Galesloot

Ontwerp en illustraties: Zwing Wieland

Druk: Wilco, Amersfoort

Uitgeverij: Uitgeverij Verloren, Hilversum

© 2016 Dineke Stam, Mineke Bosch, Fonds Dr. Catharine van Tussenbroek & Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

www.cvtfonds.nl

ISBN 978-90-8704-632-3

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

06 VOORWOORD

09 INLEIDING

HOOFDSTUK 1

- 16 Lotsverbetering door eigen inspanning
Portret van Catharine van Tussenbroek
door Mineke Bosch

INTERVIEWS

- 26 Lous van Vloten-Doting
De enige vrouw zijn had ook voordelen
- 29 Selma Leydesdorff
Een doorbraak in mijn carrière
- 32 Ruth Oldenziel
De beurs was mijn reisticket naar de VS
- 35 Louise Vet
Zelfvertrouwen op basis van kennis

HOOFDSTUK 2

- 38 Durf en creatieve ideeën
Negentig jaar steun aan vrouwen in de wetenschap

INTERVIEWS

- 62 Trudy Dehue
Een stimulans tot verder werken
- 65 Janneke van de Wijgert
Vrouwen hebben eerlijke procedures nodig
- 68 Francine Govers
Internationaal ideeën opdoen
- 71 Naomi Ellemers
Een opsteker in het begin van je loopbaan

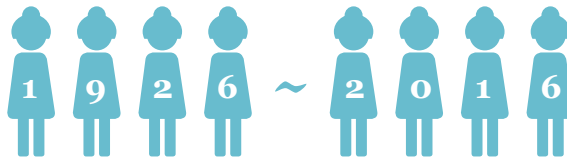
HOOFDSTUK 3

- 74 Impact op carrières
Database van duizend bursalen

INTERVIEWS

- 100 Ellen-Rose Kambel
Bewustwording kun je niet meer terugdraaien
- 103 Ellen de Vries
Vrouwen moeten zich beter profileren
- 106 Patricia Schor
Blij verrast dat ik dit fonds tegenkwam
- 109 Ardjuna Candotti
Het fonds als erfgoed van de vrouwenbeweging
- 113 **MISSIE IS NOG LANG NIET VERVULD**
Oproep voor donaties
- 115 Noten
- 118 Dankwoord
- 119 Bijlage 1
Aantallen toegekende beurzen
- 120 Bijlage 2
Onderwerpen van bursalen
- 126 Bijlage 3
Bestuursleden van het fonds
- 128 Index

Voorwoord

Als bestuur willen we met dit jubileumboek een beeld geven van de meer dan duizend vrouwen die met een beurs van het CvT-fonds overal ter wereld een bijdrage hebben geleverd aan de wetenschap. Zoveel talenten die het verdienen om kansen te krijgen. Ook is dit boek een cadeau voor alle gulle gevers van de afgelopen periode. Het fonds heeft altijd bestaan dankzij donaties.

Sinds 2012 ben ik voorzitter van het Fonds Dr. Catharine van Tussenbroek, maar mijn eerste kennismaking dateert uit 1986. Toen kreeg ik als beginnend celbioloog een reisbeurs toegekend, waarmee ik in Parijs een presentatie kon geven op de *Fourth Cell Wall Meeting*. Later kreeg ik een prestigieuze postdoctorale beurs aan het leidende instituut voor plantencelbiologie in Europa, dat in Norwich is gevestigd. Terug in Nederland werd ik universitair docent en later hoogleraar – en in 1992 organiseerde ik de *Sixth Cell Wall Meeting* samen met de onderzoeksgroep uit Nijmegen, waar ik gepromoveerd was. Zonder de beurs van het CvT-fonds was het misschien anders gelopen. De meeste bestuursleden van het fonds kregen ooit zelf een beurs. Het vrijwilligerswerk voor het bestuur is hun manier om iets terug te doen.

Zoals uit dit boek blijkt, zijn de redenen om een beurs aan te vragen en te honoreren in de loop der tijd veranderd. Sinds de jaren tachtig gaat het vooral om iets extra's op je cv, waarmee je opvalt bij (inter)nationale promoties, sollicitaties, onderzoekssubsidies en wetenschappelijke prijzen. Rond de promotie is er vaak een periode waarin minder verdiend wordt. Dan kan men als vrouw aankloppen bij het CvT-fonds voor die wetenschappelijke reis,

Portret van Catharine van Tussenbroek door Willy Sluiter, rond 1920

die lezing op een congres, dat bezoek aan een buitenlands instituut waarmee de carrière een impuls krijgt. En dat blijft dan op je cv staan als een 'award', gebruikelijk en belangrijk in de wetenschappelijke cultuur. Vaak ook werkt het ontvangen van een beurs als vliegwiel om ook andere beurzen binnen te halen.

Mede namens de bursalen dankt dit bestuur alle donateurs van de afgelopen negentig jaar. Giften blijven meer dan welkom. Het werk is nog lang niet af!

Anne Mie Emons

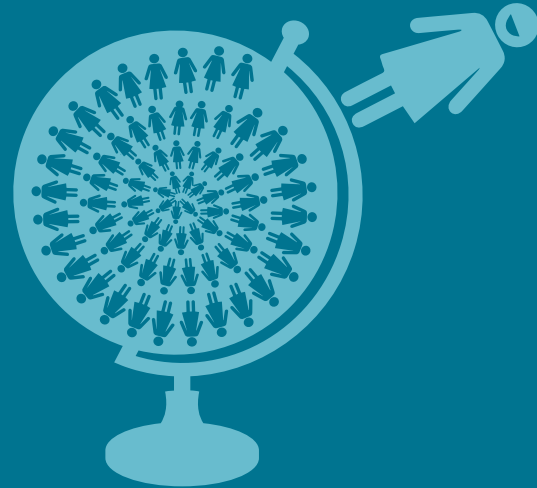
Voorzitter
Fonds Dr. Catharine van Tussenbroek

BESTUURSLEDEN IN 2016

Vlnr: *Sylvia Buis* . *Anne Mie Emons* . *Annelou van Gijn* . *Berber Hagedoorn*
Carlien Hillebrink . *Gijsje Koenderink* . *Marijke Kuijpers* . *Liza Mügge*
Conny van Ravenswaaij-Arts . *Nadira Saab* . *Barbara Titus* . *Nicole van der Wel*

I nleiding

Ruim duizend vrouwen zijn door een bijdrage van het Fonds Doctor Catharine van Tussenbroek geholpen bij hun wetenschappelijke loopbaan. Velen zijn over de wereld uitgezwermd, hebben daar een bijdrage aan de wetenschap geleverd, talloze anderen ontmoet, kennis meegenomen en gedeeld. Anderen konden met de bijdrage hun proefschrift laten drukken, spreken op een congres of hun eerste professionele optreden in het buitenland realiseren. Wat een onmeetbaar effect van dat initiatief uit 1926.

Voor al die duizend levens heeft de beurs een betekenis gehad. Wellicht was het niet voor iedereen 'een doorbraak in de carrière' zoals Selma Leydesdorff het verwoordt,¹ maar de beurs heeft wel degelijk hun blik verruimd, hun onderzoek geschraagd, hun leven verrijkt. Dit boek ter gelegenheid van het negentigjarige bestaan van het fonds beoogt met interviews, korte portretten, statistische gegevens en verhalen uit het archief een aantal van die duizend vrouwen te belichten, zowel bursalen als bestuursleden. Van alle boeiende levensverhalen die via de bursalen van het CvT-fonds te ontdekken zijn, kan helaas slechts een glimp worden gegeven. Maar gelukkig is er met een paar muisklikken voor de nieuwsgierigen tegenwoordig veel meer informatie beschikbaar. De titel van dit boek is ontleend aan een aantekening bij het overzicht van kandidaten in 1981. Naast de naam van Ruth Oldenziel is in de kantlijn geschreven, waarschijnlijk door secretaris A.D. (Let) de Stigter-Huising: 'briljante studente – origineel'.

Onderzoek naar alle bursalen

Met de vraag van het huidige bestuur om een overzicht op te stellen van alle vrouwen die een beurs kregen van het CvT-fonds, ging ik van start. Naar verwachting waren het er rond de vijfhonderd geweest – dat bleek uiteindelijk het dubbele te zijn. Het liefst wilde het bestuur ook van alle vrouwen weten waar ze terechtgekomen waren en of de beurs echt een stimulans voor hun wetenschappelijke carrière was geweest. Maar waar was het archief? Daarmee begon mijn onderzoek.

De onvolprezen archivaris van de collectie van het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV), Annette Mevis, meldde al snel dat het archief zich bevond in Atria, Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis, als onderdeel van het archief van de Vereniging van Vrouwen met Academische Opleiding (VVAO).² Daarin zaten de bronnen die ik nodig had bestuursnotulen: statuten, informatie over legaten, stukken over de werving van bursalen, maar vooral 45 omslagen en negen pakken correspondentie over aanvragen voor beurzen uit de jaren 1928-1993.

Continuïteit in de vrouwenbeweging

Het fonds is niet ontstaan doordat Van Tussenbroek geld naliet, maar om haar naam in ere te houden, haar 'lichtend voorbeeld' voor de jongere generaties wetenschapsters, haar 'waarachtig feminisme' – woorden die op haar uitvaart klonken. Het doel van het fonds bleef steeds om studerende vrouwen een steun in de rug te bieden, soms specifiek geformuleerd en soms ruimer opgevat. Wie Catharine van Tussenbroek was en hoe haar persoon en visie doorleefden in het fonds, is een rode draad in dit boek.

In 1952 fuseerde het fonds met het Steunfonds van de VVAO. Buiten kijf stond dat de naam van Catharine van Tussenbroek gehandhaafd bleef. Vanaf de allereerste bespreking was vastgelegd 'dat in den naam van het Fonds en in de statuten duidelijk heugenis bewaard worde aan de waarlijk groote arts en geleerde, de vrouw van unieke betekenis die Doctor Catharine van Tussenbroek is geweest'.³ De fusie met het Steun-

fonds is de reden dat het CvT-archief onderdeel is van het VVAO-archief bij Atria. Bovendien doet deze plek recht aan de belangrijke rol van VVAO-vrouwen bij het ontstaan van het Catharine van Tussenbroekfonds.

Het CvT-fonds is net als de VVAO én het IAV een erfenis van de vooroorlogse vrouwenbeweging. De VVAO is in 1918 voortgekomen uit verschillende studentenverenigingen die rond 1900 waren ontstaan. De allereerste donateur van het CvT-fonds, dr. Jeanette van den Bergh van Eysinga-Elias, was ook een van de initiatiefnemers van de VVAO. De VVAO'ers van het eerste uur Estella Simons, Marianne van Herwerden en Johanna Westerdijk waren eveneens betrokken bij het CvT-fonds. Verschillende generaties feministen zijn letterlijk vertegenwoordigd door de eerste VVAO-voorzitter Lena Jonker-Westerveld, die de moeder was van het latere CvT-bestuurslid Hilda Verweij-Jonker.

Het IAV is in 1935 opgericht. Ook met die instelling waren er talloze persoonlijke verbindingen. Betty Hogeweg-de Haart bijvoorbeeld was van 1954 tot 1962 bestuurslid van het IAV en van 1958 tot 1963 secretaris van het fonds. Een ander voorbeeld van verbinding tussen het IAV en het CvT-fonds is dat de huidige directeur van Atria, Renée Römken, een bursaal van het fonds is. Zij was afgestudeerd criminoloog toen ze in 1985 met een beurs van duizend gulden naar de Verenigde Staten reisde voor onderzoek naar geweld tegen vrouwen in heteroseksuele partnerrelaties. 'Die beurs heeft voor mij absoluut een wereld geopend,' zegt ze in het voorbijgaan. 'In Amerika konden we

Hilda Verweij-Jonker bij een stand van CvT-fonds op het congres Vrouw en Recht van de VVAO, september 1980.

spreken met onderzoekers van naam en faam. Die beurs was trouwens niet mijn eerste beurs, want ik was beursstudent!', voegt ze eraan toe.

De voorbeelden illustreren hoe het feminisme van de jaren tachtig en daarna kon voortbouwen op de stevige basis die vrouwen als Catharine van Tussenbroek eind negentiende eeuw hebben gelegd. Die continuïteit is eveneens een thema in dit boek.

Voor wie is het fonds bedoeld?

In de eerste circulaire uit 1928 stond dat het fonds bedoeld was 'voor een Nederlandsche vrouw, die na voltooiing harer universiteitsstudie of bijkans aan het einde daarvan met een bepaald doel een wetenschappelijk onderzoek (onverschillig op welk gebied) in het binnen- of buitenland wenscht te verrichten.'⁴ Anno 2016 is de beurs bedoeld voor vrouwen die verbonden zijn aan een Nederlandse onderzoeksinstituten. Deze vrouwen kunnen geld aanvragen voor onderzoeksactiviteiten voor een promotietraject aan

een Nederlandse universiteit of een vervolg daarop (postdoc-onderzoek), of voor een project dat in het buitenland uitgevoerd wordt. Bovendien moeten aanvraagsters een opleiding gevolgd hebben die hen toegang geeft tot promotie aan een Nederlandse universiteit. Dit laatste is een aanscherping van de criteria die dateert uit begin jaren negentig. De website van het fonds (www.cvtfonds.nl) vermeldt nog als extra aandachtspunten dat het kan gaan om 'vrouwen die in het buitenland onderzoek willen doen voor wie de gangbare financieringskanalen (zoals facultaire regelingen, fondsen van NWO en KNAW etc.) niet openstaan, en vrouwen die het aangevraagde project niet of slechts ten dele uit eigen middelen kunnen financieren'.

Positie vrouwen in de wetenschap

Een belangrijke context van de geschiedenis van het fonds is de positie van vrouwen in de wetenschap. Toen het CvT-fonds werd opgericht in 1926, waren er ongeveer duizend afgestudeerde vrouwen. De eerste vrouwelijke academici hadden medicijnen gestudeerd. De welbekende Aletta Jacobs was de eerste vrouwelijke arts. De tweede was Catharine van Tussenbroek.

De heersende mening was destijds dat vrouwen een eigen taak hadden in de maatschappij, die lag in het gezin, als moeder en echtgenote. Ook nadat de eerste pioniersters de deuren van de universiteit hadden geopend, was de weg nog lang niet vrij. Steeds opnieuw doken oude en nieuwe argumenten, mechanismen en gebruiken op die mannen bevoordeelden en vrouwen in al hun diversiteit uitsloten. Vóór de oorlog wist niet-

L. S.

Ter nagedachtenis van Dr. C. VAN TUSSEN BROEK, in leven arts te Amsterdam, is 28 April 1926 de Stichting „Fonds Doctor Catharine van Tussenbroek” tot stand gekomen.

Dezen zomer kan uit dit Fonds een som (van ten hoogste f 750) worden beschikbaar gesteld voor een Nederlandsche vrouw, die na voltooiing harer universiteitsstudie of bijkans aan het einde daarvan met een bepaald doel een wetenschappelijk onderzoek (onverschillig op welk gebied) in het binnen- of buitenland wenscht te verrichten.

Sollicitanten gelieven zich met volledige inlichtingen en opgave van referentiën vóór 10 Maart 1928 schriftelijk te wenden tot eene der bestuursleden:

Dr. M. A. VAN HERWERDEN,
Voorzitter,
Parkstraat 47, Utrecht.
Prof. Dr. CORNELIA C. DE LANGE,
Roemer Visscherstraat 6,
Amsterdam.
Prof. Dr. TINE TAMMES,
Oranjesingel 4, Groningen.
Dr. C. SERRURIER,
Zoeterwoudsche Singel 78,
Leiden.
ANNA POLAK, Secr.-penn.,
van Speykstraat 30, Den Haag.

temin een kleine groep veelal ongehuwde vrouwen tot de wetenschap door te dringen. De sterke groei van het aantal vrouwelijke studenten vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw contrasteert anno 2016 sterk met het veel te lage aantal vrouwen in de hogere posities als universitair hoofddocent of professor (17%).

Database van duizend bursalen

Om de bursalen van het CvT-fonds in kaart te brengen begon ik met het invoeren van het jaar van de toekenning, de naam van de bursaal, de wetenschappelijke titel, de burgerlijke staat, de leeftijd/het geboortjaar, het vakgebied, het onderwerp/doel van de beurs, de universiteit waar de bursaal studeerde of promoveerde, de woonplaats en plaats van het onderzoek en bijzonderheden. Maar ik wilde ook weten

wat de religie, klasse/afkomst en etniciteit/‘ras’ van de bursalen was, omdat die aspecten binnen de categorie vrouw grote verschillen veroorzaken.

Het CvT-fonds was bedoeld voor vrouwen die al studeerden, onder wie velen als eerste meisje in hun familie. Voor verreweg de meeste bursalen gold dat ze uit milieus kwamen waar studeren financieel mogelijk was. Vrouwen van boerenafkomst, uit de arbeidersklasse of geboren in arme gezinnen behoorden vroeger hoogst zelden tot die groep en hebben nog altijd veel minder kansen om door te leren. De weinige bursalen die tot de eerste studenten in hun familie behoorden, komen we in dit boek tegen.

Wat verstonden de oprichtsters van het fonds onder ‘Nederlandsche vrouwen’, zoals de omschrijving in de eerste circulaire luidde? Waren de beurzen van het fonds ook voor inwoners van overzee die tot het koloniale Nederland behoorden? De positie van vrouwen in de wingewesten van het koloniale rijk was bepaald door gender én ‘ras’. Als je alleen over vrouwen spreekt, worden de zwarte vrouwen vaak onzichtbaar. Door beide categorieën met elkaar in verband te brengen kun je dit herstellen. Intersectionaliteit of kruispuntdenken is als theoretisch model gemunt door de zwarte juriste Kimberlé Crenshaw, maar het is ook van toepassing op witte vrouwen.⁵

Op het kruispunt van categorieën

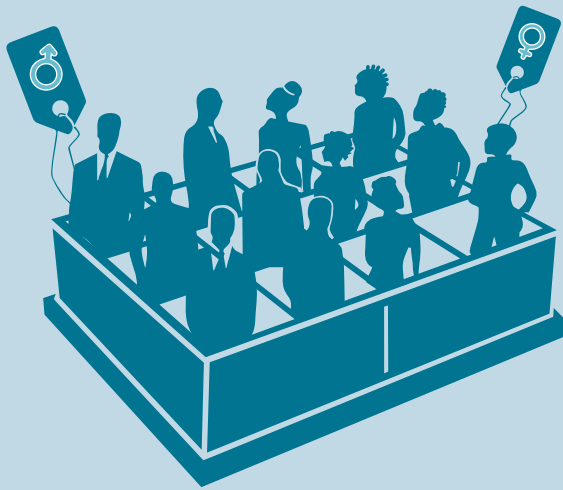
De categorie vrouw of man is door feministen van vroeger en nu op verschillende manieren ondergraven. Door toegang te eisen voor vrouwen tot de wetenschap begaven vrouwen zich op een terrein dat als ‘mannelijk’ was gedefinieerd. CvT-bestuurslid Johanna

of Hans Westerdijk gedroeg zich ook graag als ‘een van de mannen’, met sigaren en een hoed.

In de geschiedenis van het fonds is de categorie vrouwen als zodanig niet ter discussie gesteld. De opvattingen over wat een (gehuwde, gestudeerde) vrouw wel of niet hoort te doen, spelen wel vaak een rol. Die opvattingen waren binnen de kringen van bestuursleden geenszins gelijklopend. De ideeën over sekse betreffen zowel de vraag hoe vrouwen en mannen zich horen te gedragen, als de vraag óf er twee elkaar uitsluitende categorieën zijn, de éne man, de andere vrouw. De vele tussenvormen worden steeds meer herkend en de maatschappelijke dwang waarin iedereen zich óf tot man óf tot vrouw moet bekennen, wordt door transgenders en anderen geproblematiseerd.

Binnen de groep bursalen zijn ook andere categorieën interessant om te onderzoeken, die het profiel van de duizend vrouwen mede bepalen. De term ‘ras’ staat steeds tussen aanhalingstekens, omdat inmiddels klip en klaar is gebleken dat de indeling van de mensheid in rassen de toets van de wetenschappelijke kritiek niet kan doorstaan. Desondanks is de invloed van het rassendenken groot en niet weg te denken uit onze samenleving.

Emeritus hoogleraar Gender en Etniciteit Gloria Wekker gebruikt de term *cultural archive* van literatuurwetenschapper Edward Said voor het door eeuwen van koloniale overheersing gevulde warenhuis van houdingen en kennisstructuren, gebaseerd op de destijds overheersende opvatting dat er een onderworpen ras is en een superieur ras, en dat de één de ander de beschaving gaat brengen en mag overheersen.

In de koloniale samenleving van Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen waren aan 'ras' verregaande consequenties verbonden, die leven of dood, slavernij of vrijheid markeerden. De opvattingen die daaraan ten grondslag lagen, werkten ook door in het centrum van het koloniale rijk aan de Noordzee.⁶

Wat vinden we hiervan terug in de geschiedenis van het CvT-fonds? Helaas bleven de vakjes in de database over de categorieën religie, klasse en 'ras'/ etniciteit grotendeels leeg, want hoe vind je gegevens daarover? Als de vrouwen het zelf niet aangaven, kun je moeilijk etiketten gaan plakken. Hoe verschillen tussen vrouwen al of niet werden onderkend en benoemd, is een ander thema in dit boek.

Speurtocht naar archiefstukken

In de IAV-collectie is het archief van het CvT-fonds onderdeel van het VVAO-archief en keurig geïnventariseerd, maar het eindigt in 1993 en de gegevens over 1992 ontbreken. Soms zitten de complete aanvragen

in de mapjes, soms alleen de toekenningsoverzichten. Voor sommige jaren zijn alle aanvragen bewaard gebleven, ook degenen die afgewezen waren, en af en toe is het onduidelijk wie wel of niet door de selectie was gekomen.

Bij het zeventigjarig bestaan van het fonds in 1996 schreef Marieke Hellevoort een boek, gebaseerd op het archief dat zich destijds bij bestuurssecretaris Leni van Strien-Gerritsen bevond. In de bijlage van haar boek staan de namen, vakgebieden, plaatsen van onderzoek en onderwerpen genoteerd van alle 56 vrouwen die tot 1970 een beurs kregen.⁷ Deze gegevens konden met hulp van de originele documenten worden aangevuld.

Het recentste archief, van 2007 tot 2015, was bij de vorige secretaris Barbara Titus. Er ontbraken dus elf jaren, vooral in de jaren negentig en begin van de nieuwe eeuw. Dit deel van het archief was bij een interne verhuizing op de Universiteit Utrecht zoekgeraakt. De bursalen van vier jaren (1996, 1999, 2000 en 2002) vonden we alsnog in het mededelingenblad van de VVAO. Met behulp van een map met reisverslagen en bedankbrieven die bursalen naar het bestuur hadden gestuurd, én dankzij een oude doos financieel archief uit de garage van oud-penningmeester Paulien van de Ploeg konden we een deel van de jaren 1994, 1995, 2001 en 2003 alsnog invullen, met beknopte gegevens. Van 2006 vonden we de beurzen zonder de namen, dat betrof vijftien toekenningen waarvan alleen de vakgebieden en bedragen in de berekeningen zijn meegenomen. Digitale toekenningen van de recente jaren waren nog bij de jongste secretarissen